

ФЕНОМЕН ТОТАЛІТАРИЗМУ В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Прагнення держави до панування над усіма сферами суспільного життя, контроль над економікою, культурою та релігією саме така форма правління була характерна для країн минулого століття Німеччини, Італії і Радянського союзу. Це тоталітаризм і сьогодні Україна намагається боротися з його наслідками. Для дуже багатьох це певною мірою є ностальгія не за колишнім минулим, це є певною мірою засміченість їхньої свідомості у зв'язку із популяризацією сильної руки, наведення порядку силовими методами, ігнорування саме тих основних інститутів громадянського суспільства які мають бути. Тоталітаризм, таким чином, не був політичною «помилкою історії» або випадковим результатом діяльності більшовиків в СРСР, фашистів в Італії чи нацистів у Німеччині, він становив собою одну з можливих версій суспільного розвитку індустріальної доби, що виникла на основі певної комбінації об'єктивних і суб'єктивних факторів. [1, с. 5]

Тоталітаризм - явище інтернаціональне. Найбільш в повному вигляді він проявив себе в Європі тому, що саме Європа була центром демократичного, революційного руху, і тому реакція справа на ці явища виявилася найбільш сильною. Саме тут виникали найбільш нищівні військові кризи з самими трагічними наслідками для людства, а військово-феодалні пережитки мали глибоке історичне коріння. Класичні форми тоталітаризму, тобто італійський фашизм, німецький націонал-соціалізм, більшовицький різновид тоталітаризму, з'явилися у чітко визначених історичних умовах. Перші дві моделі тоталітаризму виникли як відповідь на розвиток комуністичних партій, як реакція на епоху революційних потрясінь, що відбувались у першу чергу на європейському континенті. Остання модель виникає як прагнення захистити першу в світі соціалістичну державу від капіталістичного оточення, раз і назавжди покінчити з віковою відсталістю Росії, перетворити селянську країну в сучасну індустріальну соціалістичну державу. Класичні тоталітарні утворення ХХ століття знищувалися визвольною боротьбою зовнішніх і демократичних внутрішніх сил. Зовнішні сили відігравали вирішальну роль, бо однією з головних складових фашистської й нацистської програм була військова агресія. Фашистські режими типу іспанського чи португальського зразка, чи більшовицька версія тоталітаризму розпалися головним чином під впливом внутрішнього визвольного демократичного процесу. [1, с. 97]

Справжнім феноменом тоталітаризм став в середині ХХ століття, коли людство, здавалося б, звільнилось від темної спадщини минулого, його антигуманістичних зривальних ідей. Тоталітарні ідеї і їх втілення стали навряд чи не головною причиною всіх бід і трагедій цього століття, вони як би поставили під питання однозначність поступального історичного прогресу. Концепція тоталітаризму з'явилася на початку 50-х років, коли ще була жива пам'ять про фашизм, в СРСР існував сталінський режим, а сателіти СРСР наслідували радянську модель правління.

Класична теорія тоталітаризму склалася на Заході в 20 – 50-х роках під беззаперечним впливом праць М. Бердяєва, К. Поппера, Б. Кроче, А. Дж. Тойнбі, С. Франка, в яких відомі вчені намагались переосмислити суперечливі та трагічні події європейської історії першої половини ХХ століття в контексті загальноцивілізаційного розвитку людства. Багато підходів до вивчення тоталітаризму, починаючи з 20-х років ХХ ст., були спрямовані лише на окремі аспекти тоталітарних диктатур. Згодом, у 1930-1945-х роках відбувалося визначення функціональної та структурної спільності тоталітарних диктатур шляхом порівняння фашизму, націонал-соціалізму та більшовизму. В. Гуріан, М. Лернер, Т. Кон, К. Гайес, Ф. Боркенау, С. Нойман, Дж. Оруел, К. Поппер всебічно описали тоталітарне суспільство, показали його відмінність від суспільств попередніх типів.

Протягом 40 – 80-х років причини появи тоталітарних держав та специфіка їх внутрішнього устрою, проблема ідеологічної легітимації режиму та роль масового терору для функціонування суспільних структур розглядалися і по різному вирішувались в межах політичної інтерпретації Ф. Боркенау, К. Фрідріха, З. Бжезінського, К. Мангейма, Дж. Талмона, Е. Нольтке, К. Брахера, Р. Арона, М. Функе, Л. Шапіро, М. Кертіса, Дж. Сарторі, Г. Алмонда і Б. Пауела, загальноцивілізаційного підходу Б. Мура і К. Вітфогеля, ліберально-економічного тлумачення Л. фон Мізеса, Ф. фон Хайека і М. Фрідмана, психолого-соціологічного розуміння масового суспільства В. Корнхаузера, Х. Арендт, Х. Ортегі-Гассета, Т. Адорно, Е. Фромма, В. Райха, Г. Маркузе.

Після другої світової війни дослідження тоталітаризму розгорнулись в ширшому масштабі, що було пов'язано з поширенням комунізму в Східну Європу, встановлення «залізної завіси». Термін «тоталітаризм» водночас набуває ідеологічного змісту, особливо в епоху холодної війни. На цей час припадають найбільш ґрунтовні дослідження тоталітаризму і тоталітарних систем, і як результат – виникнення цілісної концепції теорії тоталітаризму.[2, с. 17]. Загальне дослідження тоталітаризму з урахуванням його найсуттєвіших рис здійснювали Х. Арендт, Д. Л. Тулмін, К. Й. Фрідріх, З. Бжезінський, К. Д. Брахер, М. Кертіс, М. Драфт, Т. Буххайм, Р. Левенталь, Р. Арон, Ф. Нойманн, Е. Нольте, Дж. Гурвіц, Н. С. Престон та інші. На відміну від попередніх часів, предметом дослідження тепер були не лише фашистські, а й комуністичні системи. Як один з критеріїв порівняння тоталітарних режимів широко використовують сформульовані К. Фрідріхом та З. Бжезінським їхні структурні особливості. У «Тоталітарній диктатурі та автократії» вони визначили модель тоталітаризму як нової форми державного управління і висловили ідею про те, що тоталітарні диктатури є наслідком розвитку певних тенденцій капіталістичного суспільства, оскільки передумовами їх виникнення є зростання політичної активності мас та науково-технічна революція

Висновки: Як засвідчила сама історія тоталітаризм як система управління державою, яка особливо характерна для диктаторських режимів, є не ефективною та не довготривалою. Ліквідуючи парламентську форму правління, беручи війну, як засіб для здобуття життєвого простору і загартованості нації, ідеологізуючи всі сфери життя, втрачають всяку здібність до самокорекції, тому тоталітарні держави не здатні утворити стабільну структуру. Через це безславно впали фашистські режими як в Італії, так і в Німеччині, і в Іспанії та в інших європейських країнах

Список використаних джерел

1. Б. Л. Дем'яненко. Три моделі тоталітаризму. Порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націоналізму. Київ. Нелень. 2000.138с.
2. Томахів В. Я. Сталінізм як різновид тоталітаризму (історико-політологічний аспект).ЛНУ, Львів. 2001 168с.